

de mos

Jaargang 22
Sept./Okt. 2006

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

8

NiDi

inhoud

- 69 **Nederland vergrijst minder dan rest EU**
Demodata
- 73 **Op weg naar volwassenheid**
Demodata
- 75 **Tijdsbesteding Europese mannen en vrouwen meer gelijk**
Demodata
- 78 Demodata
- 80 Demodata

Foto: Wim de Jonge

Nederland vergrijst minder dan rest EU

ROB VAN DER ERF

CBS-prognose vergeleken met de Eurostat-prognose

De bevolking van Nederland gaat later krimpen dan die in de meeste andere landen van de 'oude' EU-15. Dat wijst een vergelijking van de bevolkingsprognose van het CBS voor Nederland met die van Eurostat voor alle landen van de Europese Unie uit. Bij de groep sinds 2004 toegetreden nieuwe lidstaten is momenteel al sprake van een terugloop van het aantal inwoners. Door aan de ene kant een verondersteld relatief groter aantal geborenen en aan de andere kant een minder gunstig verwachte ontwikkeling van de overlevingskansen vergrijst Nederland in de toekomst ook minder snel dan de rest van de EU.

Op basis van de meest recente langetermijnbevolkingsprognose van het CBS voor Nederland en die van Eurostat voor alle 25 landen van de Europese Unie wordt hierna een beeld gegeven van de wijze waarop de verwachte ontwikkeling van de bevolking in Nederland verschilt van die in de andere lidstaten. Eerst zal worden ingegaan op de veronderstellingen op het gebied van geboorte, sterfte en buitenlandse migratie (zie kader pag. 72). Vervolgens zal worden aangegeven waartoe deze veronderstellingen leiden in termen van vergrijzing. Ter wille van de eenvoud zal alleen naar de centrale variant van beide prognoses worden gekeken. In de figuren zal binnen de EU een onderscheid worden aangebracht tussen de 'oude' EU-15 en de tien in 2004 toegetreden lidstaten (NLS-10). De prognose van Eurostat voor Nederland kijkt op details af van die welke door het CBS is gemaakt.

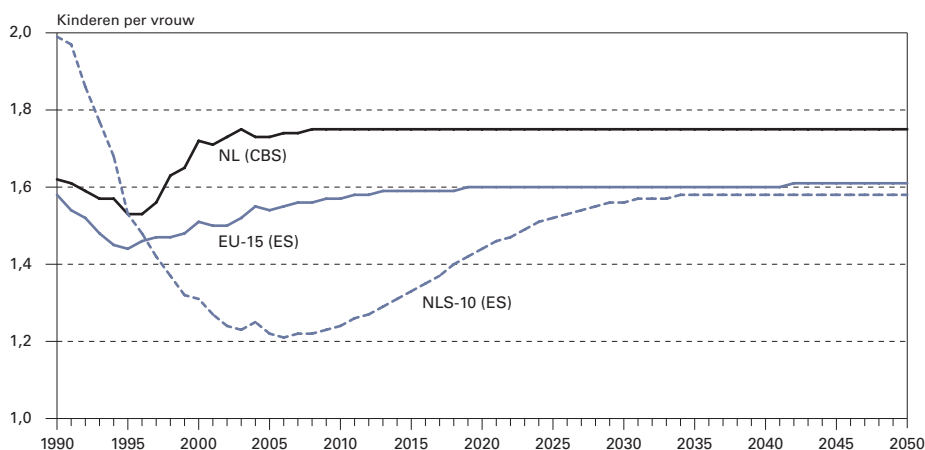
Geboorte

Sinds 1990 is het totaal leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfer (TFR), zeg het gemiddeld kindertal per vrouw, in de NLS-10 sterk gedaald van 2,0 naar 1,2. In de acht voormalige Oostbloklanden houdt de daling van het kindertal verband met de politieke omwentelingen in de jaren negentig. Meer mogelijkheden om onderwijs te volgen, grotere kansen op zelfontplooiing, de introductie van family planning, het beschikbaar stellen van anticonceptiva, veranderingen in de rol van het gezin, meer consumptiegerichtheid en de toegenomen spanning tussen betaald werk en ouder-schap zijn factoren die in combinatie met de verslechterde economische ontwikke-

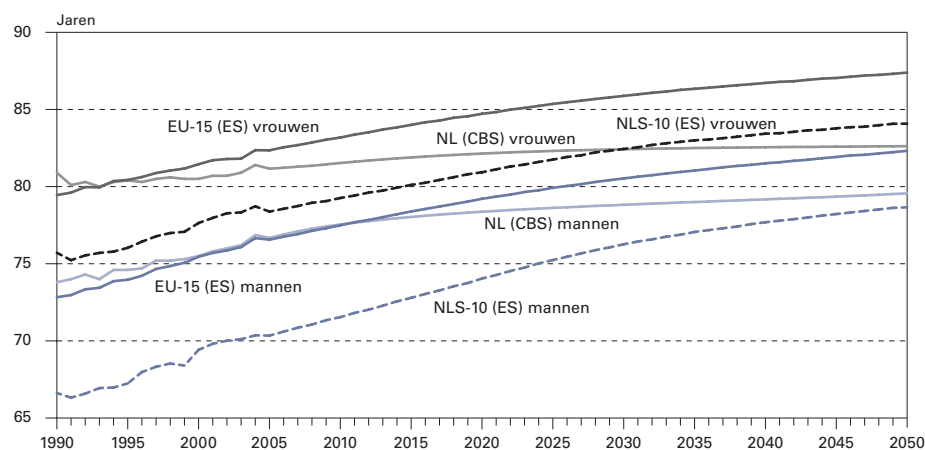
Foto: Wim de Jonge

Figuur 1. TFR, 1990-2004 (waargenomen) en 2005-2050 (prognose)

Bron: Eurostat (ES) en CBS.

Figuur 2. Levensverwachting, 1990-2004 (waargenomen) en 2005-2050 (prognose)

Bron: Eurostat (ES) en CBS.

ling hebben bijgedragen aan uitstel en deels ook afstel van kinderen krijgen.

In zowel Nederland als de EU-15 was er in de eerste helft van de jaren negentig eveneens sprake van een daling van de TFR maar trad daarna een omslag op die in Nederland een stuk sterker was dan gemiddeld in de EU-15 (figuur 1). De oorzaak van deze omslag kan deels worden gevonden in het later krijgen van kinderen, waardoor in de tweede helft van de jaren negen-

tig kinderen zijn geboren die in de eerste helft waren uitgesteld.

Het CBS veronderstelt dat de uitstel- en inhaal-effecten momenteel vrijwel zijn uitgewerkt en dat daarom het huidige niveau van de TFR op langere termijn min of meer gehandhaafd zal blijven op 1,75. Ook de prognosemakers van Eurostat laten het toekomstige aantal kinderen per vrouw voor de hele EU-15 weinig afwijken van het huidige aantal. Dit ligt echter met 1,60 wel duidelijk onder het Nederlandse niveau. Verder gaan zij ervan uit dat de TFR in de NLS-10 uiteindelijk zal toegroeien naar het niveau van de EU-15.

Sterfte

Figuur 2 laat het tot 2005 waargenomen en daarna verwachte verloop zien van de levensverwachting bij de geboorte voor zowel mannen (onderste drie lijnen) als vrouwen (bovenste drie lijnen). Sterker dan bij de geboorte tekenen zich hier duidelijke verschillen af tussen de Europese en Nederlandse prognosemakers. De eerstgenoemde trekken de trend van de afgelopen jaren vrijwel rechtlijnig door, de laatstgenoemde vlakken deze trend snel af. Vergelijken met 2004 groeit de levensverwachting in de EU-15 voor mannen met zes jaar en voor vrouwen met vijf jaar. In de NLS-10 ligt de verwachte winst op respectievelijk acht (mannen) en vijf jaar (vrouwen). Voor Nederland, aldus het CBS, staat hier een karige drie jaar voor de mannen tegenover en slechts iets meer dan één jaar voor de vrouwen. Het CBS kwam tot deze conclusie aan de hand van een model waarin onderscheid is gemaakt naar doodsoorzaak.

De vraag of Eurostat dan wel het CBS in de toekomst gelijk zal krijgen is op dit moment moeilijk te beantwoorden. De meningen van deskundigen zijn namelijk sterk verdeeld. Zo baseert de Europese Commissie zich bij de berekening van de budgettaire consequenties van de vergrijzing op alternatieve prognoses van Eurostat waarin de levensverwachting voor de landen van de EU-15 minder stijgt en de verschillen tussen de landen kleiner worden.

In de EU-rangorde van de levensverwachting bij de geboorte stond Nederland in 2004 zeven- de bij de mannen en twaalfde bij de vrouwen. Het verschil tussen het CBS en Eurostat wat be- treft het toekomstige verloop leidt ertoe dat de mannen rond 2050 zakken naar plaats 19 en de vrouwen zelfs naar plaats 24. Alleen de vrou- wen in Letland zouden dan nog een iets lagere levensverwachting hebben. Dit weinig waar- schijnlijke verloop onderstreept de wenselijk- heid om in volgende prognoses op het gebied van de sterfte minder van elkaar afwijkende ver- onderstellingen te formuleren. Mogelijk is de prognose van Eurostat voor een aantal landen wat aan de optimistische kant, maar die van het CBS voor Nederland lijkt wel erg pessimistisch.

Buitenlandse migratie

Vanwege het vaak grillige verloop is de progno- se van de buitenlandse migratie met meer onze- kerheid omgeven dan de prognose van geboorte en sterfte. Desalniettemin is het opvallend dat op termijn de prognosemakers van Eurostat tot hetzelfde jaarlijkse relatieve saldo komen als hun Nederlandse collega's, namelijk ongeveer plus twee per 1.000 van de bevolking (figuur 3). De weg daarheen verschilt wel sterk. Vergele- ken met het huidige niveau is er sprake van meer dan een halvering van het positieve migra- tiesaldo voor de EU-15 en slaat het huidige ver- trekoverschot van zowel Nederland als de NLS- 10 om in een vestigingsoverschot.

De genoemde halvering van het vestigingsover- schot in de EU-15 hangt vooral samen met de verwachte teruglopende omvang van de immi- gratie in Spanje en Italië. Deze is recentelijk vooral hoog geweest door incidentele regulari- satieprogramma's waardoor niet-legaal verblij- vende personen in aanmerking konden komen voor een verblijfsvergunning.

Voor de NLS-10 wordt aanvankelijk een stij- ging van de emigratie voorzien door de verdere openstelling van de West-Europese arbeids- markt. Verwacht wordt dat de betekenis van de immigratie daarna zal gaan groeien en dat rond 2020 het vertrekoverschot zal omslaan in een vestigingsoverschot.

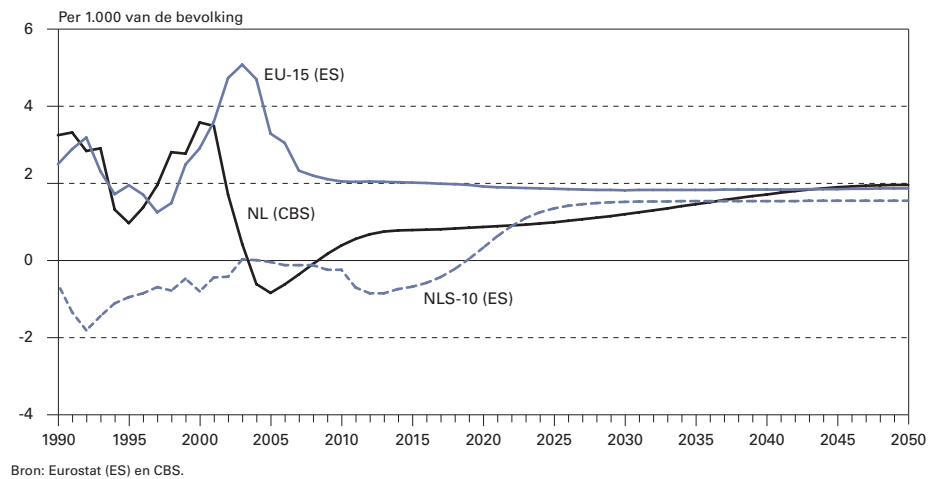
Het CBS verwacht dat bij een aantrekkende economie de immigratie (vooral arbeidsmigra- tie) over enkele jaren weer zal toenemen. Op de langere termijn zal de krapte op de arbeids- markt vanwege de vergrijzing de immigratie op peil houden. Met het aantrekken van de con- junctuur zal de emigratie tot omstreeks 2010 dalen om daarna tot omstreeks 2025 stabiel te blijven en vervolgens weer iets verder te dalen.

Vergrijzing

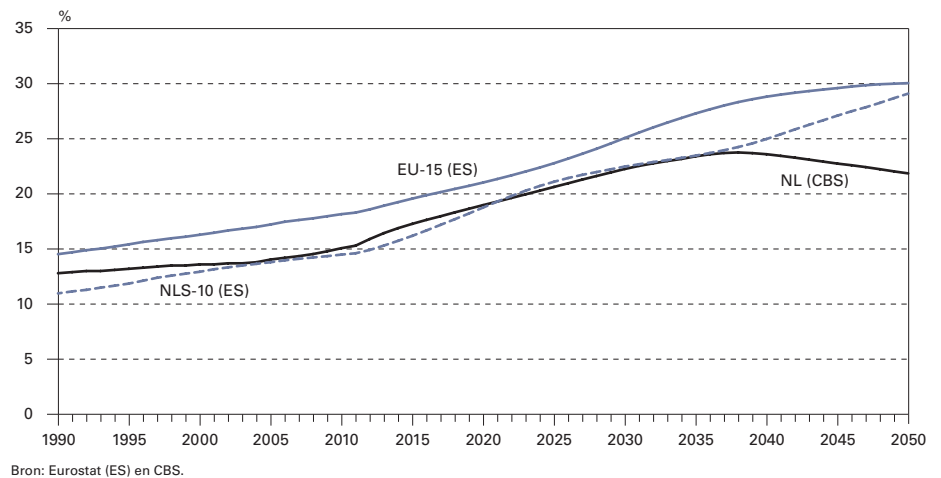
Momenteel bedraagt het aandeel 65-plussers in Nederland 14,0 procent, ruim drie procentpun- ten lager dan in de EU-15. Gezien de relatief la- ge aantallen geboren en de verdere verbete- ring van de overlevingskansen zet de vergrijzing de komende jaren door (figuur 4). De progno- se makers van Eurostat verwachten dat rond 2050 in de hele EU ongeveer 30 procent van de be- volking 65 jaar of ouder zal zijn.

Ten gevolge van een hoger veronderstelde TFR en een minder sterk stijgende levensverwach-

Figuur 3. Saldo buitenlandse migratie, 1990-2004 (waargenomen) en 2005-2050 (prognose)

Figuur 4. Percentage 65+ op 1 januari, 1990-2005 (waargenomen) en 2006-2050 (prognose)

ting blijft de vergrijzing in Nederland wat achter bij de rest van de EU en treedt na 2035 zelfs een verlaging van het percentage 65-plussers op van 24 naar 22. De oorzaak hiervan is gelegen in een grotere uitstroom dan instroom voor de cate- gorie 65+. De uitstroom wordt voor een flink deel gevormd door sterfte van de omvangrijke naoorlogse geboortegeneraties, de instroom door personen die afkomstig zijn uit de minder omvangrijke geboortegeneraties van 1970 en la- ter. Omdat er in de overige EU-landen geen sprake was van een dergelijk groot verschil in omvang van geboortegeneraties treedt er daar rond 2035 geen ombuiging van het percentage 65-plussers op.

Foto: Wim de Jonge

Veranderingen in aan leeftijd gerelateerde publieke uitgaven, % bruto nationaal product

	Niveau 2004	Verandering door					Niveau 2050
		staats-pensioen	zorg	werkloos-heid	onderwijs	totaal	
EU-15	23,4	2,3	2,3	-0,2	-0,6	3,7	27,1
NLS-10	21,1	0,3	1,5	-0,2	-1,3	0,2	21,3
NL	20,9	3,5	1,9	-0,2	-0,2	5,0	25,9

Bron: Europese Commissie.

METHODIEK

Wat betreft methodiek zijn er weinig verschillen tussen de prognose van het CBS en die van Eurostat. Beide gaan uit van de zogenoemde cohort-componenten methode. Dat wil zeggen dat uitgaande van de laatst bekende bevolking naar leeftijd en geslacht de ontwikkeling wordt vooruitberekend door veronderstellingen op het gebied van geboorte (leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers), sterfte (leeftijds- en geslachtsspecifieke sterftekan- sen) en buitenlandse migratie (absolute aantallen immi- en emigranten bij Eurostat, absolute aantallen immigranten en emigratiekan- sen bij het CBS). Als samenvattende indicator voor de geboorteveronderstellingen wordt het totaal leeftijds- specifiek vruchtbaarheidscijfer (TFR) ge- bruikt. Dit is het aantal kinderen dat een vrouw zou krijgen als op haar de leeftijds- specifieke vruchtbaarheidscijfers van een bepaald kalenderjaar van toepassing zou- den zijn. Als samenvattende indicator voor de sterfte wordt de levensverwach- ting bij geboorte gehanteerd. Dit is de leeftijd die iemand zou bereiken als de voor een kalenderjaar geldende leeftijds- specifieke overlevingskansen gelijk zou- den blijven.

Afgemeten aan het percentage 65-plussers is anno 2005 Italië met 19,4 het meest vergrijsde land van de EU. Het minst vergrijsde land is nu Ierland (11,2 procent). Rond 2050 zal volgens de prognose van het CBS Nederland het minst vergrijsd zijn met 21,9 procent 65-plussers. Spanje is dan het meest vergrijsd (35,7 procent).

Financiële consequenties

Op nationaal en Europees niveau groeit het besef dat aan de vergrijzing tal van sociale en economische consequenties zijn verbonden. Wellicht de meest prangende vragen zijn op dit moment wat de vergrijzing gaat kosten en hoe dit moet worden betaald.

De Europese Commissie heeft onlangs schattingen gepubliceerd van de budgettaire consequenties van de ontgroening en de vergrijzing (tabel). Voor de EU-15 wordt in 2050 ten opzichte van 2004 een verhoging van ongeveer vier procentpunten van het bruto nationaal product verwacht. De extra uitgaven aan staatspensioenen (bij ons de AOW) en de zorg worden slechts ten dele gecompenseerd door lagere uitgaven in het kader van de werkloosheid en het onderwijs.

Voor Nederland komt de Europese Commissie, op basis van een alternatieve prognose van Eurostat uit op vijf procentpunten, voornamelijk veroorzaakt door een groter bedrag aan AOW. Uitgaande van het huidige bruto nationaal product in marktprijzen betekent dit dat de aan leeftijd gerelateerde publieke uitgaven in 2050 op jaarbasis ongeveer 25 miljard hoger zullen liggen dan nu het geval is.

Omdat de Europese Commissie optimistischer is over het verloop van de levensverwachting in Nederland dan het CBS, leidt de berekening volgens de CBS-prognose tot een minder sterke stijging, te weten tot omstreeks vier procentpunten.

In de NLS-10 stijgen de pensioenuitgaven met slechts 0,3 procentpunten van het bruto nationaal product. De recente omslag in het pensioenstelsel van Polen (van staats- naar privé-pensioen) blijkt hier debet aan te zijn. Zonder Polen stijgen de pensioenuitgaven in de nieuwe lidstaten met omstreeks vijf procentpunten.

Om de kosten van de vergrijzing te kunnen financieren dienen overheden te bezuinigen op andere uitgaven en/of meer inkomsten te genereren door bijvoorbeeld lastenverzwaringen. De (politieke) meningen lopen in Nederland op dit punt sterk uiteen. De mogelijkheden die het meest worden genoemd zijn het verhogen van de AOW-leeftijd, het laten meebetalen van ouderen aan hun AOW-premie en het omhoog brengen van de arbeidsparticipatie van 55-plussers.

Tot slot

De vergelijking van de bevolkingsprognose van Eurostat met die van het CBS leert dat de bevolking van Nederland naar verwachting minder snel zal vergrijzen dan de rest van de Europese Unie. Uiteraard is dit vooral een gevolg van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de beide prognoses. Deze veronderstellingen verschillen niet wezenlijk wat betreft de verwachte ontwikkeling van de buitenlandse migratie maar wel voor de componenten geboorte en sterfte. Daar kunnen natuurlijk vraagtekens bij worden gezet. Is het aan de ene kant aanneemelijk dat het aantal kinderen per vrouw in Nederland structureel boven het gemiddelde van de EU zal blijven liggen? Zijn er aan de andere kant duidelijke redenen aan te geven waarom de levensverwachting in Nederland zich aanzienlijk minder gunstig blijft ontwikkelen dan in de rest van de EU, of in meer positieve zin, waarom de levensverwachting in de EU zich gunstiger blijft ontwikkelen dan in Nederland? Vragen als deze zijn moeilijk te beantwoorden. Ze onderstrepen wel de betrekkelijkheid van de uitkomsten van prognoses, zeker wanneer deze de wat langere termijn betreffen. Gebruikers, zoals politici, beleidsmakers en wetenschappers van andere disciplines, dienen zich van deze betrekkelijkheid terdege bewust te zijn en daar waar nodig flinke onzekerheidsmarges in te bouwen. De prognosemakers zelf bieden deze onzekerheidsmarges aan door middel van uiteenlopende (hier niet gepresenteerde) varianten. Wellicht verdient het aanbeveling om wanneer het om geld gaat aan de 'veilige kant' te blijven door de toekomstige levensverwachting iets gunstiger in te schatten dan centrale varianten van prognoses doen.

LITERATUUR:

- Beer, J. de (2006), Verleden en toekomst van de levensverwachting, *De actuaris*, mei 2006, pp. 26-30.
- Duin, C. van (2006), Bevolkingsprognose 2005-2011: stabiele groei, *Bevolkingstrends* 54(1), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 61-66.

Foto: Wim de Jonge

- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2006), *The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers (2004-2050)*, Special Report no. 1/2006.
- Garssen, J. (2005), De toekomst van onze levensverwachting, *Bevolkingstrends* 53(3), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 26-56.
- Jong, A. de (2005a), Bevolkingsprognose 2004-2050: maximaal 17 miljoen inwoners, *Bevolkingstrends* 53 (1), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 12-18.
- Jong, A. de (2005b), Bevolkingsprognose 2004-2050: veronderstellingen, *Bevolkingstrends* 53(1), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 19-23.
- Jong, A. de en A. van der Meulen (2005), Prognose van sterfte naar doodsoorzaak, *Bevolkingstrends* 53(2), Centraal Bureau voor de Statistiek, pp. 50-62.

- Lanzieri, G. (2006), *Long-term population projections at national level*, Statistics in focus 3/2006, Eurostat.
- Sobotka, Thomas (2004), *Postponement of childbearing and low fertility in Europe*, Dutch University Press.

Drs. R.F. van der Erf, NIDI. E-mail: erf@nidi.nl

demodata

Van alle 268 regio's in de 25 lidstaten van de EU en in Bulgarije en Roemenië hadden gemiddeld per jaar over de periode 2000-2003 gerekend Frans Guyana (34 per 1.000), het Nederlandse Flevoland (31,6 per 1.000) en de Spaanse Balearen (31,2 per 1.000) de hoogste bevolkingsgroei. In Nederland scoorde de provincie Limburg het laagst met een negatieve bevolkingsgroei van -0,4 per 1.000. De laagste groei cijfers werden echter genoteerd voor Dessau in Duitsland (-16,5 per 1.000), het Poolse Opolskie (-7,9 per 1.000) en het Slowaakse Bratislava (-6,8 per 1.000) (Eurostat).

Op weg naar volwassenheid

HELGA DE VALK

Niet-westerse allochtone en autochtone jongeren vergeleken

Steeds meer jongeren in Nederland hebben een niet-westerse allochtone herkomst. Vaak wordt verondersteld dat deze jongeren, als het om relatie- en gezinsvorming gaat, traditioneel georiënteerd zijn. Bovendien zouden de familie, en in het bijzonder de ouders, van niet-westerse allochtone jongeren een duidelijk stempel drukken op de relatie- en gezinsvormingkeuzes van hun kinderen. Tegenover dit beeld van traditionaliteit wordt de autochtone jongere geplaatst die zich bij relatie- en gezinsvorming volledig zou laten leiden door individuele wensen. De vraag is echter of de voorkeuren en het gedrag van niet-westerse allochtone en autochtone jongeren en de rol van hun ouders inderdaad zo verschillend zijn als in het maatschappelijke debat wel wordt verondersteld.

Sinds de jaren zestig is het aandeel niet-westerse allochtonen in de Nederlandse bevolking behoorlijk gegroeid. Van de in totaal 16,3 miljoen inwoners in Nederland heeft momenteel 11 procent ten minste één in een niet-westers land geboren ouder en wordt daarom tot de niet-westerse allochtone bevolking gerekend. Onder de 15-tot 30-jarigen is nu al 16 procent van niet-westerse allochtone herkomst. Het aandeel niet-westerse allochtonen en hun kinderen in de Nederlandse samenleving is dus substantieel en zal in de nabije toekomst naar verwachting nog verder groeien. De gevolgen die deze etnische diversiteit voor de samenleving heeft, is in de afgelopen jaren zowel maatschappelijk als wetenschappelijk onderwerp van discussie geweest. Desondanks is er nog weinig bekend over de transitie naar volwassenheid van niet-westerse allochtone jongeren. Het is onduidelijk welke voorkeuren en gedrag deze jongeren hebben als het gaat om transities in het familie domein en hoe deze zich verhouden tot autochtone jongeren. Verder is er nog weinig bekend over de manier waarop niet-westerse allochtone ouders invloed hebben op de transitie naar volwassenheid van hun kinderen (zie kader over het onderzoek).

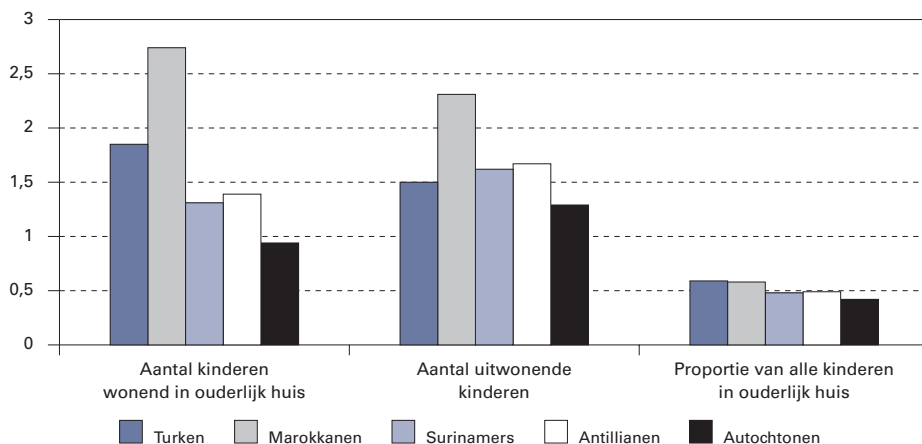
Het merendeel van de niet-westers allochtone jongeren is van Antilliaanse, Marokkaanse, Surinaamse of Turkse herkomst. Een behoorlijk deel van hen is in de leeftijd dat zij belangrijke relatie- en gezinsvormingskeuzes gaan maken.

Zij zullen het ouderlijk huis gaan verlaten, gaan huwen of samenwonen, kinderen krijgen en zorg en betaald werk gaan combineren. Hier wordt gekeken naar de voorkeuren en het gedrag van jongeren en wordt nagegaan hoe ouders daarbij een rol spelen. Niet-westerse allochtone jongeren worden vergeleken met hun autochtone leeftijdsgenoten. Verder wordt gekeken naar verschillen binnen de vier bestudeerde niet-westerse allochtone groepen.

Foto: Wim de Jonge

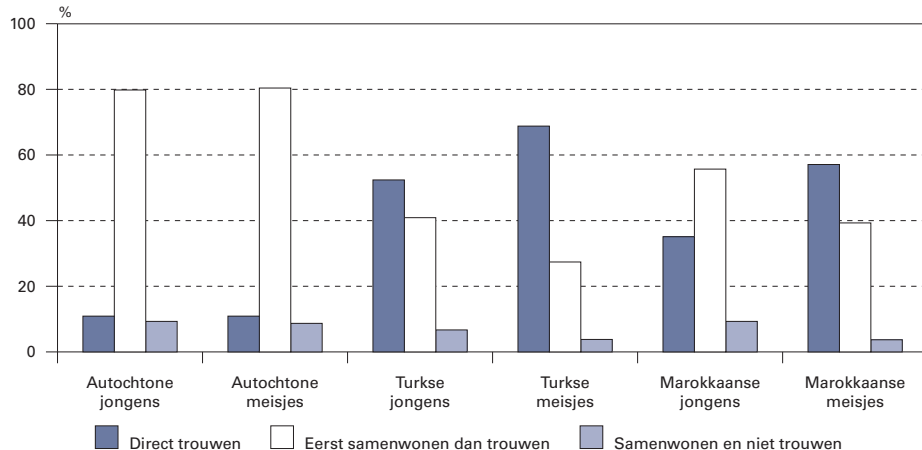

Figuur 1. Gemiddeld aantal thuis- en uitwonende kinderen naar herkomstgroep

Bron: NKPS, 2002, NKPS/SPVA, 2002.

Figuur 2. Voorkeur voor direct huwen en/of samenwonen, naar herkomstgroep

Bron: NSO, 1996-1999.

Zelfstandig worden

Het verlaten van het ouderlijk huis is in de meeste Westerse landen tegenwoordig de eerste stap naar meer zelfstandigheid. Dit is ook het geval voor Nederlandse jongeren. Binnen de niet-westerse allochtone groepen is het echter veel gebruikelijker om bij de ouders te blijven wonen, ook wanneer er een partner of kinderen zijn. Huishoudens van meer generaties vormen in Mediterrane en Caraïbische landen geen uitzondering. Gezien deze tradities zou je verwachten dat autochtone jongeren meer hechten aan onafhankelijkheid en dus minder in het ouderlijk huis wonen dan allochtone jongeren. Op basis van gegevens uit het NKPS/SPVA-onderzoek (2002) (zie kader pag. 76) is bekeken of dit inderdaad het geval is voor niet-westerse allochtone jongeren in Nederland. Figuur 1 geeft een overzicht van het aantal uit- en thuiswonende kinderen naar herkomstgroep en het relatieve aandeel thuiswonende kinderen. Dat Turkse en Marokkaanse families zowel meer uit- als thuiswonende kinderen tellen, weerspiegelt het hogere kindertal in deze gezinnen in vergelijking met de andere groepen. Het relatieve aandeel dat thuis woont blijkt onder autochtone en niet-westerse allochtone jongeren nauwelijks te verschillen. Als bovendien rekening wordt gehouden met diverse sociaal-economische en familiekenmerken zijn Marokkaanse jongeren de uitzondering: van hen woont een groter deel in het ouderlijk huis dan van jongeren uit de andere herkomstgroepen. Verder wonen jongens ongeacht hun herkomstgroep meer bij de ouders thuis dan meisjes.

de kinderen naar herkomstgroep en het relatieve aandeel thuiswonende kinderen. Dat Turkse en Marokkaanse families zowel meer uit- als thuiswonende kinderen tellen, weerspiegelt het hogere kindertal in deze gezinnen in vergelijking met de andere groepen. Het relatieve aandeel dat thuis woont blijkt onder autochtone en niet-westerse allochtone jongeren nauwelijks te verschillen. Als bovendien rekening wordt gehouden met diverse sociaal-economische en familiekenmerken zijn Marokkaanse jongeren de uitzondering: van hen woont een groter deel in het ouderlijk huis dan van jongeren uit de andere herkomstgroepen. Verder wonen jongens ongeacht hun herkomstgroep meer bij de ouders thuis dan meisjes.

Eerst samenwonen

De meeste Nederlandse jongeren gaan wanneer zij uit huis gaan eerst een periode alleen of ongehuwd met een partner samenwonen. Direct vanuit het ouderlijk huis trouwen is duidelijk minder gebruikelijk dan een aantal decennia geleden. In de Turkse en Marokkaanse traditie wordt daarentegen veel waarde gehecht aan een huwelijk zonder voorafgaande periode van ongehuwd samenwonen. Om te zien of Turkse en Marokkaanse jongeren ook de voorkeur geven aan het huwelijk of liever eerst een tijd samenwonen zijn data van jongeren in het voortgezet onderwijs in Nederland (Nationaal Scholieren Onderzoek) bekeken. Daaruit blijkt dat Marokkaanse en vooral Turkse jongeren meer voelen voor een direct huwelijk dan autochtone jongeren (figuur 2). Verreweg de meeste autochtone jongeren, maar ook, anders dan de oudere generaties, 30 procent van de Turkse en 47 procent van de Marokkaanse jongeren, willen het liefst een periode ongehuwd samenwonen alvorens te trouwen. Voor Turkse en vooral voor Marokkaanse jongeren blijkt het zich identificeren met de eigen etnische groep samen te gaan met een sterkere gerichtheid op het huwelijk dan het geval is voor jongeren die zich vooral met autochtonen identificeren. Voor alle groepen geldt dat meisjes liever willen trouwen dan jongens.

Taken delen?

Als jongeren in de toekomst met een partner samenleven, hoe denken ze dan dat betaalde arbeid en huishoudelijke taken onderling zouden moeten worden verdeeld? Gezien het belang dat ze hechten aan individuele onafhankelijkheid en ontwikkelingen in emancipatie in Nederland zou mogen worden verwacht dat autochtone jongeren de taken meer gelijk willen verdelen dan niet-westerse allochtone jongeren. De resultaten van het onderzoek laten echter zien dat dit niet het geval blijkt te zijn (tabel). Marokkaanse, maar vooral Surinaamse en Antilliaanse, jongeren blijken duidelijk meer de voorkeur te geven aan een gelijke taakverdeling tussen partners dan autochtone jongeren. Alleen Turkse jongeren blijken meer traditioneel georiënteerd te zijn dan autochtone jongeren. Overigens blijken meisjes in alle etnische groepen meer te voelen voor gelijke verdeling van betaald en huishoudelijk werk dan jongens. Meisjes uit de vier niet-westerse allochtone groepen blijken duidelijk

Percentage jongeren dat een traditionele taakverdeling prefereert naar herkomstgroep en geslacht

Herkomstgroep	Autochtoon		Surinaams		Antilliaans		Turks		Marokkaans	
	jongens	meisjes	jongens	meisjes	jongens	meisjes	jongens	meisjes	jongens	meisjes
Werken zonder kinderen	17	5	18	3	17	3	46	6	31	7
Werken met kinderen	41	22	32	10	37	13	55	16	45	13
Koken	47	32	33	24	40	29	55	39	42	27
Huishouden	52	24	34	16	46	20	58	32	42	21

Bron: eigen bewerking NSO, 1992-1999.

meer te voelen voor arbeidsparticipatie van de vrouw (met kinderen) dan autochtone meisjes. Tot slot geven Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse meisjes er, meer dan autochtone meisjes, de voorkeur aan dat huishoudelijke taken worden gedeeld tussen partners.

Boot gemist

Op welke leeftijd, vinden autochtone en allochtone ouders en kinderen, dat een vrouw het best uit kan huis gaan, kan huwen en een eerste kind kan krijgen? Dergelijke gebeurtenissen voltrekken zich vaak binnen duidelijke leeftijdsgrenzen. Iemand die bijvoorbeeld de leeftijdsgrens voor het vinden van een partner overschrijdt, heeft al gauw 'de boot gemist'.

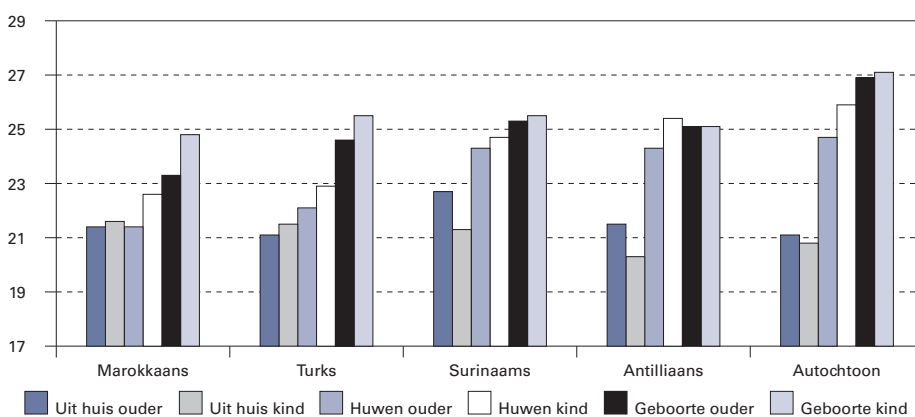
Gemiddeld vinden ouders en kinderen uit alle groepen dat een vrouw het best begin 20 het ouderlijk huis kan verlaten. Alleen Surinaamse ouders menen dat een iets oudere leeftijd beter zou zijn. Ouders vinden een lagere leeftijd wenselijk voor huwelijk en ouderschap dan hun kinderen (figuur 3): gaat bij thuiswonende 15-30-jarige jongeren van Marokkaanse herkomst gemiddeld de voorkeur uit naar een huwelijk op 22,6-jarige leeftijd, bij hun ouders is dat, gemiddeld 21,4.

Nagegaan is in hoeverre de diverse etnische groepen hier anders over denken. Resultaten gebaseerd op de NKPS (2002) en de SPVA (2002) (zie kader) laten duidelijke verschillen zien: allochtone jongeren geven de voorkeur aan een hogere leeftijd van vrouwen bij het uit huis gaan, een lagere huwelijksleeftijd en een lagere leeftijd bij het krijgen van een eerste kind dan autochtone jongeren. Dit verschil in de timing van de drie transitie wordt overigens zowel onder de jongeren als onder hun ouders gevonden. De resultaten laten verder zien dat jongens en meisjes binnen ieder van de etnische groepen wat dit betreft niet van elkaar verschillen.

Zo ouder, zo kind?

Door de bank genomen hangen de voorkeuren en het gedrag van jongeren sterk samen met de kenmerken van de ouders en het ouderlijk huis. Het ouderlijk huis heeft een duidelijke invloed op de (voorkeuren rond) demografische transitie van jongeren. Jongeren met religieuze ou-

Figuur 3. Beste leeftijd voor de vrouw om uit huis te gaan, te huwen en kinderen te krijgen volgens ouders en kinderen naar herkomstgroep

Bron: NKPS, 2002/2003; SPVA, 2002.

ders hebben bijvoorbeeld een sterkere voorkeur voor traditionele patronen van relatie- en gezinsvorming dan jongeren met niet-religieuze ouders. Verder betekent een hoger opleidingsniveau van de ouders meer moderne opvattingen van hun kinderen rond demografische transitie. Ouders fungeren bovendien als rolmodel voor bijvoorbeeld de verdeling van betaald werk tussen partners.

Relaties binnen de familie hebben een duidelijk effect op de voorkeuren van jongeren omtrent relatievorming en het verlaten van het ouderlijk huis. Jongeren die opgroeien in een familie met sterke familiebanden en jongeren met een goede relatie met hun ouders hebben vaak meer traditionele voorkeuren en gedrag waar het demografische transitie betreft. Ouders slagen er in die families blijkbaar beter in om hun voorkeuren over te dragen. De manier waarop allochtone en autochtone ouders invloed hebben is wel in grote lijnen vergelijkbaar.

Diversiteit

Uit het onderzoek blijkt dat er geen duidelijke etnische tweedeling is tussen allochtone en autochtone jongeren. De bevindingen suggereren wel dat vooral de waarden rond relatie- en gezinsvorming worden voortgezet onder jonge allochtonen. Aan de culturele tradities rondom uit huis gaan en taakverdeling wordt minder vastgehouden. Een indeling van migrantengroe-

demodata

Op 1 januari 2006 telde Nederland 2,5 miljoen alleenstaanden. Dat is bijna 400.000 meer dan tien jaar geleden. Inmiddels woont ruim één op de zes mannen van 15 jaar of ouder alleen. Voor vrouwen is dit één op de vijf. In alle leeftijdsgroepen is het aandeel alleenstaanden toegenomen behalve bij vrouwen van 55-74 jaar. Deze daling wordt vooral veroorzaakt doordat mannen op steeds hogere leeftijd overlijden. Het aantal alleenstaande mannen van 35-54 jaar is het meest toegenomen, van 300.000 (13,1 procent van de mannen) in 1996 naar 419.000 (16,7 procent) in 2006. De verschillen zijn het grootst tussen alleenstaande mannen en vrouwen van 55-74 jaar. Vrouwen zijn dan vaak alleenstaand nadat de man is overleden, mannen na een echtscheiding. Na echtscheiding met kinderen vormen vrouwen in veel gevallen een eenoudergezin terwijl mannen alleen komen te staan. In 2006 is twee derde van de alleenstaande mannen nog nooit getrouwd geweest. Voor vrouwen is dat 42 procent. Vier op de tien vrouwen hebben hun huwelijkspartner door sterfte verloren en bij mannen is dit een op de tien. In veel huwelijken overlijdt de man als eerste (CBS).

Foto: Wim de Jonge

Het promotieonderzoek *'Pathways into adulthood. Studies on family life transitions among migrant and Dutch youth'* is uitgevoerd bij het NIDI in samenwerking met de vakgroep ICS/Sociologie van de Universiteit Utrecht. De studie is gefinancierd door het NIDI.

In het onderzoek werden vier aspecten van de transitie naar volwassenheid onder Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse en autochtoon Nederlandse jongeren bestudeerd, namelijk voorkeuren voor ongehuwd samenwonen en trouwen, voorkeur voor taakverdeling met een partner, de voorkeur voor timing van transitities, en patronen van uit huis gaan. Het eerste doel van deze studie was het maken van een systematische vergelijking tussen verschillende aspecten in familiekeuzes onder jongeren met een verschillende herkomst in Nederland. Op deze wijze werd geprobeerd om te achterhalen of mechanismen die tot bepaalde voorkeuren of gedrag leiden hetzelfde zijn voor allochtone en autochtone families. Vaak wordt verondersteld dat er culturele verschillen bestaan in voorkeuren en levenspaden van allochtone en autochtone jongeren. Door gelijktijdige analyse van etnische en sociaal-structurele karakteristieken kan beter inzicht worden verkregen in de invloed van ieder van deze factoren. Het tweede doel van dit onderzoek is om te achterhalen hoe en in welke mate ouders van invloed zijn op de levenspaden van allochtone en autochtone jongeren. Het merendeel van de onderzoeken naar intergenerationele overdracht is gericht op de Westerse samenleving. Meer recent wordt in de literatuur ook aandacht besteed aan socialisatie in andere culturele contexten en verschillen tussen culturen. Theorieën over socialisatie in allochtone families zijn echter nog gefragmenteerd en vaak beperkt tot één etnische groep. In deze studie werden verschillende manieren van intergenerationele overdracht in zowel allochtone als Nederlandse families bestudeerd.

Data

Er zijn in Nederland nog betrekkelijk weinig datasets beschikbaar die aanzienlijke aantallen jongeren van verschillende allochtone en autochtone herkomst omvatten. Voor deze studie zijn daarom verschillende databronnen gebruikt en gecombineerd. Voor de analyse van voorkeuren voor relatietype en taakverdeling zijn de 'Nationale Scholierenonderzoeken van 1992 tot en met 1999' gebruikt (NIBUD/SCP). Bij de bestudering van de voorkeur voor timing van transitities en patronen van het verlaten van het ouderlijk huis zijn de bestanden van de 'Netherlands Kinship Panel Study' (NKPS, hoofdstekproef en migrantenstekproef) en de survey 'Sociale Positie en Voorzieningsgebruik Allochtonen' (SPVA) uit 2002 geanalyseerd.

pen in een paar algemene regio's van herkomst doet tekort aan de diversiteit tussen migrantengroepen. Zelfs wanneer migranten afkomstig zijn uit landen die globaal dezelfde tradities delen wil dit niet automatisch zeggen dat hun demografische transities na migratie op dezelfde wijze verlopen. Zo zijn er bijvoorbeeld opvallende verschillen tussen Turkse en Marokkaanse jongeren: Marokkaanse jongeren hebben sterker de wens om te breken met de tradities op het terrein van relatie- en gezinsvorming dan Turkse jongeren. Dit geeft aan dat de wijze waarop een migrantengroep reageert op en zich aanpast aan de ontvangende samenleving divers kan zijn. De gevonden verschillen in voorkeuren en gedrag tussen allochtone en autochtone jongeren

kunnen bovendien niet uitsluitend worden toegeschreven aan de culturele herkomst. De sociaal-demografische positie van de familie verklaart ten minste een deel van de verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren in voorkeuren met betrekking tot relatie- en gezinsvorming. Wanneer bijvoorbeeld opleidingsniveau, religiositeit en familiestructuur worden meegenomen, blijken de culturele verschillen duidelijk minder (hoewel ze - zeker wanneer het gaat om voorkeuren rondom relatievorming en ouderschap - niet geheel verdwijnen). Naast kenmerken van het gezin zijn ook de kenmerken van de jongere zelf van belang. Zo voelen vooral Marokkaanse jongeren die zich identificeren met de eigen etnische groep meer voor het huwelijk dan zij die zichzelf vooral als Nederlander zien. Verder blijken voorkeuren en gedrag ten aanzien van demografische transitities verschillend te zijn voor jongens en meisjes. Op het terrein van taakverdeling blijken meisjes meer modern, maar wanneer het gaat om relatievorming zijn meisjes juist meer traditioneel ingesteld dan jongens.

Toekomst

Wat betekenen deze resultaten nu voor de toekomst? Het ouderlijk huis blijft voor allochtone en autochtone jongeren een belangrijke factor bij (voorkeuren rond) demografische transitities van jongeren. Zo hebben jongeren met religieuze ouders een sterkere voorkeur voor traditionele patronen in de relatie- en gezinsvorming dan jongeren met niet-religieuze ouders. Gezien het belang van de Islam voor een groot deel van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland kan worden verwacht dat dit ook in de toekomst een factor van betekenis blijft in de demografische transitities van deze jongeren. Verder blijkt een hoger opleidingsniveau van de ouders gerelateerd aan meer moderne opvattingen rondom demografische transitities. Zowel opleidingsniveau als arbeidsparticipatie zullen onder de tweede generatie allochtonen waarschijnlijk toenemen, waardoor hun opvattingen over demografische transitities meer zullen gaan lijken op die van autochtone jongeren. Bijgevolg zullen de demografische transitities bij de derde generatie allochtonen mogelijk meer vergelijkbaar worden met die bij autochtonen.

Wat betreft de wijze waarop ouders jongeren beïnvloeden verschillen allochtone en autochtone families niet veel van elkaar. De in het publieke debat gesuggereerde verschillen werden in dit onderzoek nauwelijks teruggevonden. Mogelijk komt dat doordat vooral in allochtone gezinnen wederzijdse beïnvloeding van ouder en kind belangrijk is. In het algemeen kunnen we echter verwachten dat allochtone jongeren net als autochtone jongeren hun eigen voorkeuren met die van hun ouders proberen te verenigen.

Dit artikel is gebaseerd op het proefschrift van Helga de Valk *'Pathways into adulthood. Studies on family life transitions among migrant and Dutch youth'*. Universiteit Utrecht, 2006.

Dr. H.A.G. de Valk, NIDI. E-mail: valk@nidi.nl

Foto: Wim de Jonge

Tijdsbesteding Europese mannen en vrouwen meer gelijk

CHRISTOPH SCHWIERZ

De afgelopen 40 jaar zijn mensen in Europa hun tijd heel anders gaan gebruiken. De belangrijkste verschuiving is dat de tijdsbesteding van mannen en vrouwen veel meer op elkaar is gaan lijken. Dat komt, voor vrouwen, tot uitdrukking in meer betaald en minder huishoudelijk werk en in de veel sterkere positieve relatie tussen moederschap en betaald werk.

Europeanen leven nu zeven jaar langer dan rond 1960. Mannen worden naar verwachting gemiddeld 75 en vrouwen 81 jaar oud. Maar hoe wordt die tijd eigenlijk besteed? Zijn er verschillen per geslacht en per land, en zijn er in de loop der jaren veranderingen in de patronen van tijdsbesteding gekomen. Zijn er sociaal-economische omstandigheden die de veranderingen kunnen verklaren?

Om enig inzicht te verschaffen in deze onderwerpen wordt hier een overzicht gegeven van de tegenwoordige tijdsbestedingspatronen in Europa, worden de verschillen naar geslacht beschreven en de veranderingen in de afgelopen 40 jaar geanalyseerd. Het onderzoek is gebaseerd op een statistische analyse van tijdsbesteding in 14 Europese landen over de periode 1960-2002.

Eenheid in verscheidenheid

Europese landen verschillen in vele opzichten (bevolkingsstructuur, arbeidsmarktpatronen, de arbeidsethiek van mannen en vrouwen, institutionele structuren), maar de internationale variatie in tijdsbesteding blijkt slechts beperkt te zijn (figuur 1): gemiddeld slapen mensen acht à negen uur per dag en wanneer de tijd die aan persoonlijke verzorging en maaltijden wordt besteed daarbij wordt opgeteld, vormen zij tezamen de activiteiten van gemiddeld een halve dag. Tijd besteed aan betaald werk, studie of (onbetaald) huishoudelijk werk varieert van circa zes tot zeven uur per dag. Meer variatie bestaat in vrije tijd: vijf à 6,5 uur per dag. Maar gemiddeld gesproken is er in Europa een opmerkelijke eenvormigheid in het tijdsbestedingspatroon.

Maar dat is natuurlijk niet het hele beeld. Wanneer naar het tijdsbestedingspatroon van allerlei afzonderlijke bevolkingsgroepen wordt gekeken dan blijkt de 'eenheid in verscheidenheid' toch behoorlijke verschillen te vertonen. Die naar geslacht zijn het meest evident.

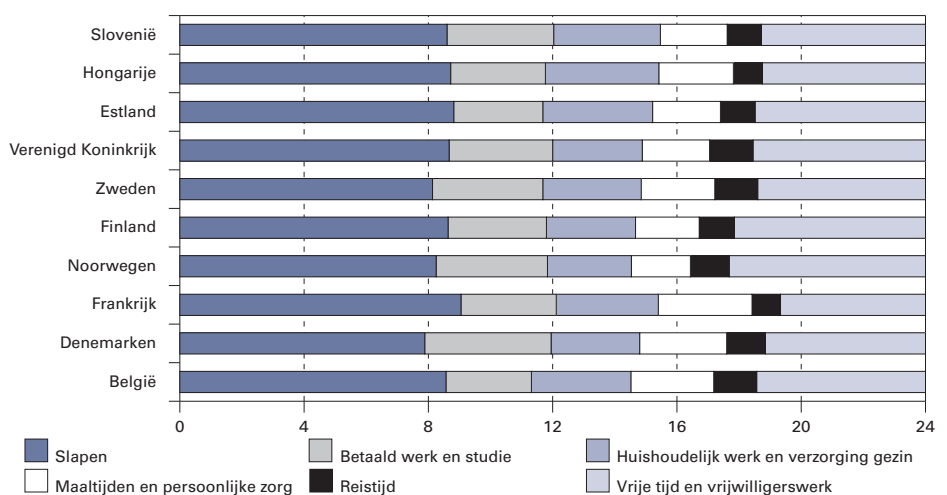
Meer gendergelijkheid maar nog steeds verschillen

De veranderingen in institutionele, sociale en economische omstandigheden hebben de afgelopen 40 jaar een aanzienlijk effect gehad op de tijdsbestedingspatronen. Het valt vooral op dat de verschillen tussen mannen en vrouwen sinds 1965 aanzienlijk kleiner zijn geworden (figuur 2). Mannen besteden minder tijd aan betaald werk en meer aan onbetaald werk, en voor

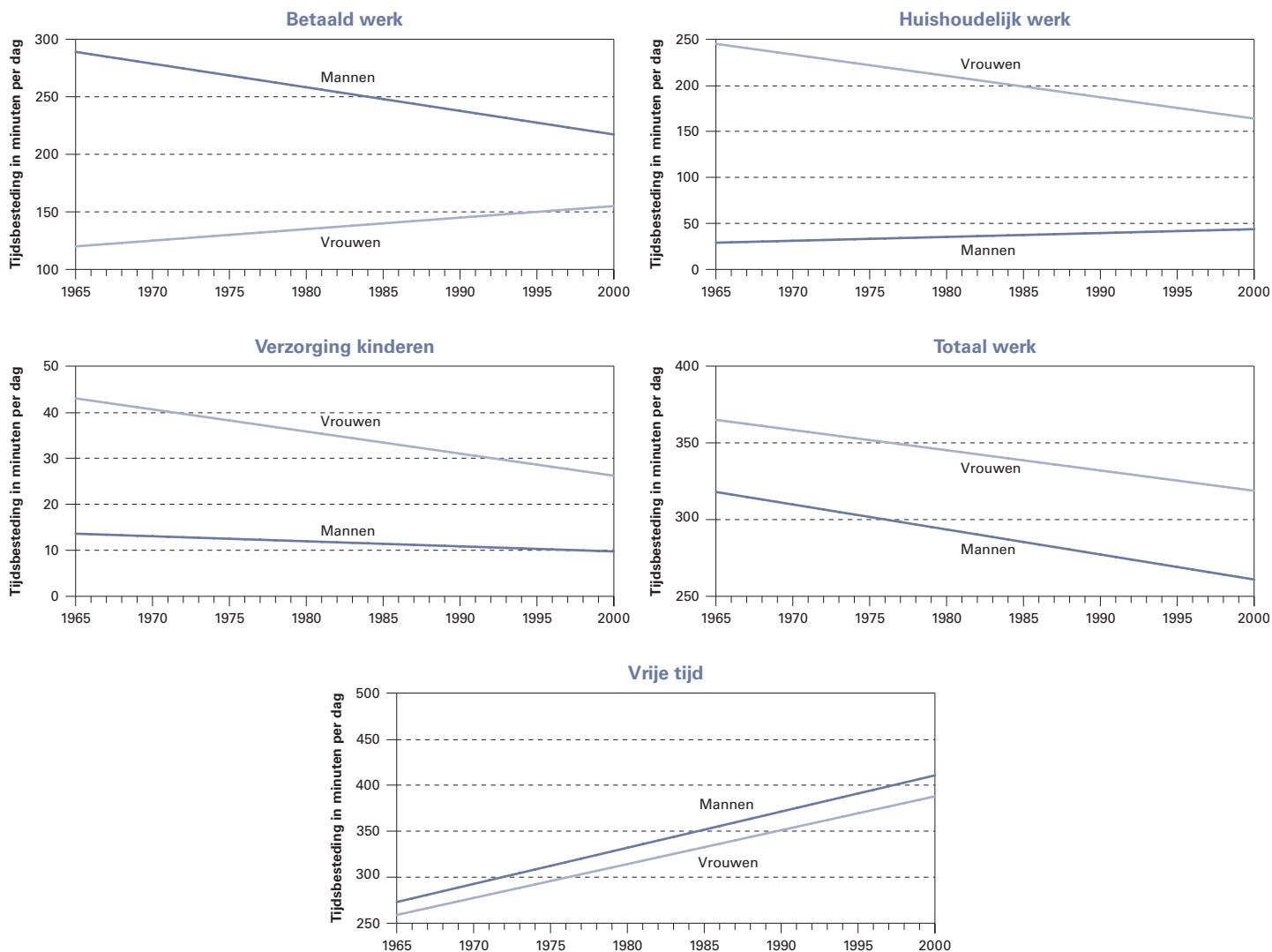
Foto: Marcel Minnée

Figuur 1. Gemiddeld aantal uren per dag besteed aan bepaalde activiteiten, geselecteerde landen

vrouwen is dat juist andersom. De algemene tendens van minder tijd besteed aan betaald werk komt vooral voor rekening van het afgenomen percentage mannen dat werkt in vergelijking met voorheen, terwijl de arbeidsparticipatie van vrouwen juist is gestegen. Dat geldt in Noorwegen, Italië en het Verenigd Koninkrijk – landen in Europese regio's die behoorlijk verschillen in achtergrond en welvaartsregime.

Figuur 2. Gemiddeld aantal minuten besteed aan diverse activiteiten, 1965-2000

Noot: De rechte lijnen zijn een gevolg van statistische regressies gebaseerd op gemiddelden in de gehele steekproef van het tijdsbestedingsonderzoek, dat wil zeggen individuen van 16 jaar of ouder. In totaal bestrijken de regressies elk van de observaties uit 30 land-jaren. Alle resultaten zijn statistisch significant. De landen die meededen in de regressies zijn: België, Denemarken, Frankrijk, West- en Oost-Duitsland, Hongarije, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Slovenië, Tsjechië, het Verenigd Koninkrijk, en (voormalig) Joegoslavië.

demodata

In 2005 verleenden in Nederland ruim 600.000 mensen van 25-64 jaar mantelzorg. Dat is bijna zeven procent van de bevolking in die leeftijd. Onder hen waren bijna tweemaal zoveel vrouwen als mannen. Bijna 60 procent zorgde voor een ernstig zieke of hulpbehoevende ouder, minder dan de helft voor een of meer andere familieleden of vrienden. Van de mantelzorgers had 20 procent daarnaast nog jonge kinderen thuis. Naarmate mensen ouder worden, stijgt het percentage mantelzorgers met een top in de leeftijdsgroep van 50-54 jaar (12 procent). Vanaf 55 jaar daalt het percentage omdat meer ouders dan zijn overleden of in een verzorgingshuis wonen. Mannen en vrouwen van 55 jaar en ouder zorgden wel relatief vaak voor andere familieleden of vrienden (CBS).

Ook uit de tijd besteed aan kinderen blijkt dat de verschillen tussen mannen en vrouwen kleiner zijn geworden. Dat heeft overigens meer te maken met het feit dat vrouwen duidelijk minder met kinderen bezig zijn dan dat mannen meer zouden zijn gaan doen. Er is dus meer gendergelijkheid gekomen in tijdsbestedingspatronen maar er is wat dit betreft nog absoluut geen sprake van totale gelijkheid. Wat ook opvalt is dat de totale werkdruk van betaald en onbetaald werk vrijwel overal in Europa is afgenomen, zowel voor vrouwen als voor mannen, en dat vrije tijd juist is toegenomen. Deze trends zijn statistisch significant en ook al eerder beschreven.

Nederland wijkt af

De totale tijd die mannen in Nederland besteden aan werk is gestegen, terwijl die elders juist minder werd (tabel 1). Bovendien wordt de relatief sterk toegenomen hoeveelheid tijd die vrouwen in Nederland besteden aan werk niet volledig gecompenseerd door minder tijd te besteden aan huishoudelijk werk. Voor zowel mannen als vrouwen is dus de werktijd toegenomen, terwijl de hoeveelheid vrije tijd juist daalde. Nederland laat daarmee een patroon

zien dat nogal afwijkt van andere Europese landen. Verder is de tijd besteed aan kinderen in Nederland vrijwel stabiel. Ook als alleen wordt gekeken naar de groep ouders met thuiswonende kinderen blijft deze conclusie overeind.

Soortgelijke variaties op de hiervoor beschreven algemene trends doen zich ook in enkele andere landen voor. In Frankrijk nam bijvoorbeeld het aantal gewerkte uren onder vrouwen af, maar ook de uren voor kinderopvang. En dit laatste geldt in Frankrijk ook voor mannen, terwijl dat in Engeland juist andersom is. Ook winst en verlies in vrije tijd variëren sterk: in Noorwegen nam de vrije tijd van zowel mannen als vrouwen aanzienlijk toe, in Engeland is er geen trend zichtbaar.

Wisselwerking tussen verschillende tijdsbestedingen

Verschuivingen in tijdsbesteding kwamen de afgelopen 40 jaar vooral tot uiting in de veranderende correlaties tussen betaald werk en andere activiteiten (tabel 2). Er is een negatieve correlatie tussen betaald werk en vrije tijd en tussen betaald werk en huishoudelijk werk. Mensen besteden de verminderde tijd die zij op de arbeidsmarkt actief zijn voor een deel

aan meer vrije tijd. Ook stoppen ze een deel van die tijd nu in huishoudelijke activiteiten. Traditioneel wordt dit het substitutie-effect genoemd.

Van oudsher is dit effect bij vrouwen veel sterker dan bij mannen, maar in de loop der jaren neemt de sterkte van het substitutie-effect tussen betaald en huishoudelijk werk bij vrouwen af. Tegenwoordig wijkt het niet veel meer af van dat bij mannen in 2000-2001. Ook is de neiging om tussen kinderopvang en betaald werk te schuiven duidelijk verminderd. Deels is dat toe te schrijven aan veranderende sociaal-economische omstandigheden, zoals bijvoorbeeld het gestegen opleidingsniveau van vrouwen en de verminderde inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen. Daardoor zijn de kosten van de tijd besteed aan huishoudelijk werk gestegen want vrouwen hebben op de arbeidsmarkt hogere uurlonen gekregen. Ook de afgenomen gezinsomvang en de toegenomen kinderloosheid zorgen er echter voor dat de uitruil van huishoudelijk en betaald werk minder noodzaak is geworden, eenvoudigweg omdat de feitelijke hoeveelheid huishoudelijk werk is afgenomen. Bovendien heeft de technologische vooruitgang allerlei huishoudelijke apparaten op de markt gebracht waardoor tegenwoordig huishoudelijke werk veel minder tijd kost dan 40 jaar geleden. Daarnaast hebben beleidsaanpassingen op het punt van belastingheffing, ouderschapsverlof, kinderopvangvoorzieningen eraan bijgedragen dat mensen tegenwoordig minder vaak (een deel van) de tijdsbesteding veranderen. Het idee achter ouderschapsverlof en kinderopvang is immers om de arbeidsparticipatie van vrouwen met kleine kinderen te vergroten en om mannen meer te betrekken in huishoudelijke klussen zodat de mogelijkheden om werk- en gezinstaken te combineren worden vergroot. In vrijwel heel Europa is die tendens te zien: de zogenoemde 'combinatieproblematiek' wordt bestreden omdat de uitruil tussen betaald en onbetaald werk afneemt.

Moederschap en werk op elkaar afstemmen

Dat bij vrouwen in Nederland en in andere Europese landen het substitutie-effect tussen betaald en onbetaald werk is verminderd heeft nog een andere betekenis: een sterkere positieve relatie tussen ouderschap en werk. Terwijl nog niet zo lang geleden hogere arbeidsparticipatie van vrouwen vooral voorkwam bij een lager kindertal en in het bijzonder bij kinderlozen, is die associatie nu aanzienlijk verminderd. Het gaat dus steeds minder om een of-of- en veel vaker over een en-en-besluit. Dat blijkt uit de veranderende correlaties tussen werk en moederschap: van negatief naar positief (tabel 3). Positieve correlaties tussen werk en moederschap getuigen ervan dat de keuze voor kinderen niet meer 'noodzakelijkerwijs' gepaard gaat met het vaarwel zeggen tegen betaald werk maar juist met een sterkere band met de arbeidsmarkt. Dit past bij de constatering van een positieve relatie tussen vruchtbaarheid en arbeidmarktparticipatie. Tot aan de jaren zeventig was het kindertal negatief gecorreleerd met het aantal uren dat vrouwen werkten, nu is het

Foto: Marcel Minnée

laagste kindertal juist te vinden in landen met weinig arbeidsuren van moeders. Tussen 1961 en 1980 was het nog tamelijk gewoon dat vrouwen na hun huwelijk of in ieder geval na de geboorte van het eerste kind stopten met werken, tussen 1981 en 2000 zijn huwelijk en baan posi-

Tabel 1. Gemiddelde tijdsbesteding aan uiteenlopende activiteiten, Nederland, 1975-1995, bevolking van 12 jaar en ouder (in minuten per dag)

Jaar	Betaald werk	Huishoudelijk werk	Totaal werk	Kinderopvang ^{a)}	Vrije tijd
Mannen					
1975	225	32	257	13 (21)	403
1980	203	35	238	12 (23)	414
1985	207	45	251	11 (22)	414
1990	216	46	263	13 (22)	399
1995	248	45	293	14 (24)	380
2000	267	55	322	18 (34)	360
Vrouwen					
1975	53	174	228	40 (57)	398
1980	62	171	232	41 (50)	393
1985	71	159	231	37 (61)	410
1990	88	145	233	38 (59)	397
1995	119	126	246	37 (63)	386
2000	124	120	244	40 (68)	380

^{a)} Aantallen tussen haakjes voor ouders met thuiswonende kinderen.

Tabel 2. Correlaties tussen betaald werk en andere activiteiten, 15 Europese landen, 1960-2000

	Vrouwen				Mannen			
	1960-'71	1971-'80	1981-'90	2000-'01	1960-'71	1971-'80	1981-'90	2000-'01
Huishoudelijk werk	-0,52	-0,41	-0,37	-0,33	-0,23	-0,20	-0,29	-0,26
Kinderopvang	-0,27	-0,19	-0,18	-0,11	-0,15	-0,05	-0,02	-0,03
Vrije tijd	-0,47	-0,51	-0,52	-0,50	-0,63	-0,64	-0,69	-0,66

Noot: Eigen berekeningen gebaseerd op MTUS-data. Zie voor details Schwierz (2005).

Tabel 3. Veranderende correlaties tussen betaald werk, huwelijk en ouderschap, 1961-2000

	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000
Mannen				
Werk – Vaderschap	0,07	0,27	0,33	0,29
Werk – Huwelijk	0,03	0,23	0,21	0,15
Vrouwen				
Werk – Moederschap	-0,22	-0,13	0,07	0,15
Werk – Huwelijk	-0,28	-0,10	0,05	0,07

Noot: Correlaties gebaseerd op resultaten van multivariate econometrische schattingen. Zie voor details Schwierz (2005).

tief gecorreleerd, voor zowel mannen als vrouwen, zo blijkt uit de ommezwaai van negatieve naar positieve correlaties tussen werk en huwelijk voor vrouwen. Maar nog steeds zijn er veel vrouwen die het aantal betaalde arbeidsuren terugschroeven zodra een kind wordt geboren terwijl vaders juist meestal full-time doorgaan.

Discussie en conclusie

De veranderende tijdsbesteding laat dus een duidelijke trend zien in de richting van meer gendergelijkheid in Europa, althans in kwantitatieve termen. Over de kwalitatieve veranderingen valt ook wel het een en ander op te merken. Vrouwen hebben voorkeur voor andersoortige banen dan mannen en dat zijn vaak banen met minder uitzicht op een lucratieve carrière. Toch zijn de tijdsbestedingspatronen van mannen en vrouwen de afgelopen 40 jaar steeds meer op elkaar gaan lijken en dat komt vooral tot uitdrukking in het afgenomen substitutie-effect tussen betaald en huishoudelijk werk voor vrouwen. Bovendien leiden huwelijk en gezin niet langer automatisch tot het opzeggen van een baan. Vrouwen kiezen dus steeds minder voor de een dan wel voor de ander maar proberen juist werk en gezin op elkaar af te stemmen. Of die tendens doorgaat hangt van een aantal sociaal-economische factoren af, zoals het verschil in onderwijsniveau tussen mannen en vrouwen, maar ook van gezinsvriendelijk gezinsbeleid en institutionele omstandigheden als ouderschap en kinderopvangvoorzieningen die van belang kunnen zijn bij de keuze voor kinderen. De internationale variatie in tijdsbestedingspatronen laat in ieder geval zien dat de trends daarin niet volgens een uniek pad verlopen maar verschillende paden kunnen volgen al naar gelang de achterliggende omstandigheden.

De analyse is vooral gebaseerd op de Multinational Time Use Study (MTUS) ontwikkeld door de Essex University in het Verenigd Koninkrijk (<http://www.iser.essex.ac.uk/mtus/index.php>).

LITERATUUR:

- Bayard, Kimberly *et al.* (2006), Women's pay – The hand that rocks the cradle, *The Economist*. March 4th, pp. 33-34.
- Beblo, M. (2001), *Bargaining over time allocation. economic modelling and econometric investigation of time use within families*, Heidelberg: Physica-Verlag.

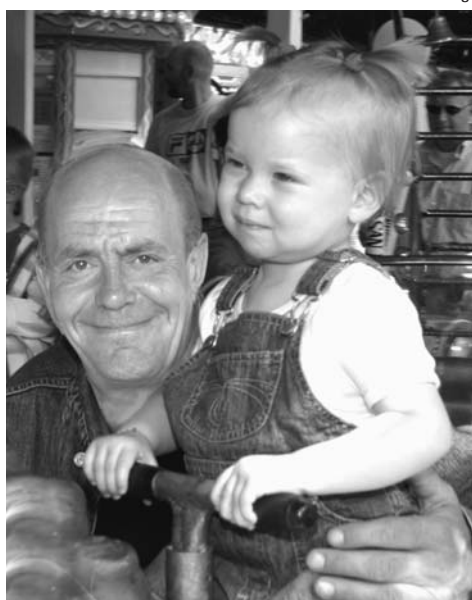
- Coupré, H. (2002), Time allocation within the Family: Welfare implications of life in a couple. In: GREQUAM Working paper A23, Social Sciences Department, University of Aix-Marseille.
- European Commission (2004), Demography, institutions and distributions. In: Report for the European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs, pp. 1-145.
- Freeman, R. B. en R. Schettkat (2005), Marketization of household production and the EU-US gap in work. *Economic Policy*, 20(41), pp. 6-50.
- Gershuny, J. en O. Sullivan (2000), Cross-national changes in time use: some sociological (hi)stories re-examined. Unpublished working paper, England: University of Essex, pp. 1-31.
- OECD (2001), Balancing work and family life: Helping parents into paid employment. In: OECD Employment Outlook 2001, Chapter 4, pp. 130-166.
- Schwierz, C. (2003), The effects of taxes and socioeconomic variables on market work and home production in Norway in the years 1970 to 2000. In: Memorandum 33, University of Oslo - Department of Economics, pp. 1-59.
- Schwierz, C. (2005), Time use over the life cycle in selected European countries, working paper in progress.

Christoph Schwierz, ten tijde van het onderzoek werkzaam op het NIDI.

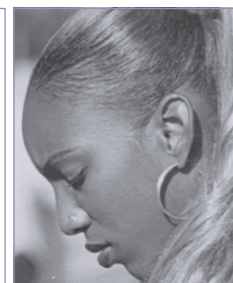
E-mail: schwierz@rwi-essen.de

(Vertaling: Gijs Beets)

Foto: Wim de Jonge

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

demodata

In 2005 werden in Nederland 72.000 huwelijken gesloten, het laagste peil sinds 1945 toen eenzelfde aantal ging trouwen en bijna 1.200 minder dan in 2004. Er wordt sinds 1999, toen de teller op bijna 89.000 stond, vrijwel jaarlijks minder getrouwd. Vlak na de Tweede Wereldoorlog trouwden relatief veel mensen, mede als gevolg van uitstel door de oorlog. Vanaf begin jaren zestig steeg het aantal huwelijken gestaag - de babyboomers gingen trouwen en de huwelijksleeftijd ging tegelijkertijd omlaag - en in 1970 werd met 124.000 huwelijken het hoogste naoorlogse niveau bereikt. In de jaren daarna trad een sterke daling op tot 78.000 in 1983. Vanaf dat jaar steeg het aantal weer tot bijna 96.000 in 1990 doordat het relatief grote aantal kinderen van de babyboomers ging trouwen. De recente daling vanaf 1999 wordt toegeschreven aan de voortdurende stijging van de leeftijd bij het eerste huwelijk sinds het midden van de jaren zeventig (bij vrouwen van nog geen 23 jaar tot bijna 30 jaar), aan de daling van het aantal mensen op de huwbare leeftijd en aan het geregistreerd partnerschap als alternatief (CBS).